

РЕЛІГІЯ У СУЧАСНОМУ СВІТІ: ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН

Уявлення про зв'язок секуляризації і модернізації не витримали перевірку часом. ХХ ст. ознаменувало велике «повернення» релігій у всі сфери суспільного буття. Усвідомлення релігійного плюралізму та багатоманіття у релігійній сфері породжують дискусії відносно головних тенденцій та ролі релігії в сучасних суспільствах.

Ключові слова: релігія, секуляризація, десекуляризація, глобалізація.

The idea of secularization and modernization connection not stand the test of time. The twentieth century. marked the great "return" religions in all spheres of public life. Awareness of religious pluralism and diversity in the religious sphere generate discussion on major trends and the role of religion in modern societies.

Key words: religion, secularization, wheresecularization, globalization.

У сучасному світі ми стаємо свідкам нових тенденцій та трансформацій у релігійному просторі. Багато сучасних дослідників наголошують на тому, що ріст релігійної прихильності і соціальні інновації виявляють певну обмеженість дії тези про секуляризацію. Згідно опитуванням, проведених американським інститутом дослідження громадської думки Геллапа, на початку ХХІ століття більше 90% людей вірять в належність Бога чи вищі сили, релігія постає обов'язковим елементом майбутнього. Відтак метою нашого дослідження постає аналіз головних тенденцій розвитку релігії у сучасному світі.

Починаючи з 18 ст. набирала оберту ідея про зменшення впливу релігії у світі: більшість мислителів гадали, що в ХХ ст. вона щезне взагалі. Ф. Бродель (один з найвидатніших європейських істориків) припустив, що «тенденції розвитку західної цивілізації після формування грецької думки відбуваються в напрямку раціоналізму, тобто звільнення від релігійності» [2, с. 53]. Автори класичної теорії секуляризації (П. Бергер, Т. Лукман) наголошували на тому, що з економічним розвитком суспільства роль релігії та релігійних інститутів буде втрачатися. Відтак модернізація суспільств неминуче має призвести до секуляризації, послаблення значимості релігії. Прибічники цієї теорії були впевнені, що науково-технічний прогрес уже до початку ХХІ ст. стане причиною того, що віру у вищі сили збережуть лише люди, які проживають в слабко розвинутих країнах.

Проте уже на початку ХХ ст., аналізуючи економічну історію, низка вчених наголошували на тому, що основні світові процеси не можна пояснити виключно економічними факторами. Зрештою цю думку обгрунтовує у праці «Протестанська етика» німецький історик і соціолог М. Вебер. Важливе місце у цьому аспекті відіграє культура та ціннісні орієнтації. Адже, одна з найбільш модернізованих країн світу – США, протягом другої половини ХХ ст. залишалась і найбільш релігійною. Тому саме релігійна ситуація в США довгий час була головним аргументом заперечення класичної теорії секуляризації. Це протиріччя намагалися пояснити (Б. Уілсон, Т. Лукман), висунувши тезу про «американську винятковість» – США позиціонувалися як виняток із загального правила модернізації. Якщо у Європі секуляризація набувала відкритих форм, то в США, стверджувалося, йде процес «внутрішньої секуляризації» – внутрішній «розклад» релігії при її зовнішньому благополуччі.

Такі міркування піддалися критиці зі сторони американських дослідників Р. Старка, Р. Фінке, В. Бейнбріджа та інших. На їх думку, ситуація у США сприймається як норма, а у Європі – виняток. Учені стверджували, що стара європейська модель секуляризації спирається на тезу про правильне, з релігійної точки зору, суспільство, класичним прикладом якого слугує Середньовіччя часів папи Інокентія III, і про наступний відхід від цієї норми в сторону «релігійної паталогії». У якості таких патологій сприймається релігійний плюралізм, ринок релігій та інші наслідки модернізації. Нова ж, американська модель, навпаки, сприймає середньовічне релігійне суспільство як «патологію», а релігійний плюралізм – як норму, за якої всі релігії почувають себе комфортно. Ключова теза для цієї парадигми – відділення церков від держави і розквіт ринку релігій. Емпіричним підтвердженням таких теоретичних міркувань слугують дослідження із історії США [5, с. 15-16].

Нині констатація хибності давніх прогнозів про «зникнення релігії» виглядає свого роду банальністю, проте після Другої світової війни, дійсно, основні тенденції в релігійній сфері більшості тогочасних суспільств підтверджували тезу про секуляризацію як втілення процесів модернізації. Посеред важливих тенденцій цього процесу варто відзначити: по-перше, кристалізацію релігійної сфери як однієї із інституційних сфер поряд з іншими; по-друге, втрату релігією свого панівного положення в конституючій домінуючих світоглядів, особливо порівняно з іншими періодами; по-третє, послаблення релігійної влади та релігійних практик, що супроводжувалося посиленою деритуалізацією і наочною десакаралізацією ключових просторів, як приватних, так і публічних [3, с. 34].

Проте, починаючи з останніх трьох десятиліть ХХ ст. спочатку Заході, а згодом і у всьому світі розпочинаються процеси, які виявляються у масштабних змінах релігійної сфери. Остання третина ХХ ст., а особливо його кінець та початок ХХІ ст., ознаменували «повернення релігійного фактора» в політику та суспільне життя: іранська революція, релігійно вмотивований тероризм, релігійні піднесення у всіх куточках світу, «арабська весна». Найбільш помітним стало зростання впливу ісламу, консервативних, традиційних, ортодоксальних рухів. Навіть один із творців теорії секуляризації критикував останню. У своїй статті, яка була опублікована у 1999 р. П. Бергер припустив, що секуляризація була одним з елементів модернізації, втім призвела не стільки до занепаду релігії, скільки до контрсекуляризаційного руху та відродження ролі релігії в публічному житті, преш за все в мусульманській та євангелічній спільнотах, в індуїзмі, буддизмі та інших релігійних традиціях. Вчений, підсумовує, що сучасний світ такий самий релігійний, як і завжди [1].

Тому варто підкреслити, що жодний світогляд у сучасному світі не здатний конкурувати з релігійним, навіть у світських державах релігійні організації впливають, насамперед, на політичні та соціальні процеси. У дискусії стосовно релігійних сенсів, символів, моралі долучаються широкі прошарки суспільства, в тому числі і секулярні ЗМІ. Хвилі люті мусульманського світу, що були спровоковані скандалами стосовно карикатур пророка Магомета у «Charlie Hebdo» вилились у теракт зі смертельними жертвами.

Відтак вчені зазначають, що у сучасному світі практично у всіх релігіях (насамперед світових), утворюється нова релігійна констеляція, яка характеризується, з однієї приватизацією релігійних установок, практик і форм емоційності; занепадом інституційної релігійності, розвитком багатьох «неформальних» типів релігійних установок, форм діяльності, рухів та організацій всередині релігійних інститутів. З іншої сторони, для нинішнього періоду характерні активізація різних релігійних установок і форм діяльності у можливих політичних структурах, націлені на конституювання нових політичних ідентичностей. Як результат цих процесів відбуваються зміни, що прослідковуються у співвідношенні різних космологічних і доктринальних компонентів: в індивідуальних релігійних формах; в інституційно-організаційних аспектах; в структурі релігійної влади, в її відношенні до основних політичних та інституційних формацій, а також до конституювання колективних ідентичностей; і, найважливіше, у відносинах між ключовими релігіями [3, с. 34-36].

Якщо проаналізувати сучасне відношення суспільства до релігії, можемо виокремити наступні тенденції, що характерні для більшості країн: лояльне відношення громадян до релігій, що вважаються традиційними для їх держави, і насторожене – до нових течій, які «конкурують» з традиційними; збільшення зацікавленості релігійними культурами, що були поширені в минулому (інтерес до віри предків); виникнення та розвиток релігійних течій, що є симбіозом певного філософського напрямку та догм із однієї/декількох релігій; швидке збільшення мусульманської частини суспільства в країнах, де декілька десятиліть тому ця релігія не була поширена;

перетворення католицтва та п'ятидесятництва на глобальні транснаціональні культури; євангельський вибух в країнах Африки, Азії та Латинської Америки; відродження релігії за «залізною завісою»; спроби релігійних общин лобювати свої права та інтереси на законодавчому рівні. Відтак за останні сто років збільшилася кількість мусульман; відбулося превалювання на Африканському континенті мусульманської (північ) та християнської (південь) релігій, вибух фундаменталістського і консервативного протестантизму; зростання інтересу до релігії в Китаї попри обмеження релігійних свобод офіційною владою (нині Китай – найбільша буддійська спільнота, швидко зростаючі католицькі й протестантські конгрегації, активні даосистські громади); бурхливий розвиток новітніх релігійних рухів; повернення до ортодоксального юдаїзму великої кількості євреїв; початок формування «чистого», глобального буддизму, який підноситься над географічними та етнічними кордонами; значне збільшення кількості агностиків та атеїстів.

Одним із найважливіших явищ на релігійній арені кінця XX – початку XXI ст. є багатоманіття релігій в умовах глобалізації. Як стверджує український релігієзнавець В. Сленський: «Нові (або порівняно нові) глобальні релігійні культури з'являються поряд із старими, проте не замінюють їх повністю... Замість формування в глобалізованому світі єдиної релігії, ми стаємо свідками мало не повсюдного «повстання» релігій, що виявляють більшу чи меншу нетерпимість одна до одної. Релігія відходить з «гетто приватизації», а глобалізація релігії не тільки не скасовує зумовлених нею демаркаційних ліній, а й зміцнює їх» [4, с. 75-76].

Відтак аналіз окремих тенденцій в релігійних сферах, показує, що у сучасному світі відбуваються важливі зміни різних вимірів релігійних практик, поведінки з однієї сторони, а з іншої – масштабні трансформації цивілізаційних структур, а також місця релігії в них. Поряд з розвитком модерних форм релігійного життя можливе й відродження давніх форм культу. Майбутнє релігійних інститутів залежатиме від їх здатності поєднати традиційність з відкритістю до нового.

Джерела та література

1. Berger, Peter L. The desecularization of the world : resurgent religion and world politics / P. Berger. – Grand Rapids, Mich. : W.B. Eerdmans Pub. Co., 1999. – 135. p.
2. Бродель Ф. Грамматика цивилизаций / Ф. Бродель. – М.: Весь мир, 2008. – 552 с.
3. Эйзенштадт Ш. Новые религиозные костелляции в структурах современной глобализации и цивилизационная трансформация / Ш. Эйзенштадт // Государство религия церковь в России и за рубежом. - № 1[30]. – 2012. – Издательский дом «Дело». – Москва, 2012. – С. 33-56, с. 34
4. Сленський В. Велике повернення: релігія у глобальній політиці та міжнародних відносинах кінця XX – початку XXI століття / В. Сленський. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2013. – 504
5. Узланер Д. От секулярной современности к «множественным»: социальная теория о соотношении религии и современности // Государство религия церковь в России и за рубежом. – № 1[30]. – 2012. – Издательский дом «Дело». – Москва, 2012. –С. 9-32, с. 15-16 р.

УДК 28+392.544

Т. Шамсутдинова-Лебедюк

БАГАТОЖЕНСТВО ТА ІСЛАМ

Стаття присвячена розкриттю питання багатоженства в ісламі як специфічної особливості мусульманського шлюбу. Особлива увага приділяється аналізу позицій традиціоналістів і модерністів з даної проблеми.

Ключові слова: іслам, чоловік, жінка, мусульманський шлюб, багатоженство, кісм.

The article is devoted to the issue of polygamy in Islam as the specific features of Islamic marriage. Particular attention is paid to the analysis of traditionalists and modernists position on this issue.

Key words: islam, man, woman, muslim marriage, polygamy, cism.

Однією із найактуальніших тем із законів ісламу є дозвіл багатоженства. Багатоженство (полігамія) – це специфічна особливість мусульманського шлюбу, що була досить поширеним явищем у минулі часи й продовжує в обмежених масштабах існувати сьогодні. Тому воно стало предметом обговорення з різноманітних позицій.

Навколо цієї проблеми існують різні, почасти протилежні думки серед учених. Існує декілька версій походження багатоженства в ісламі. Так, за однією з них, арабські кушці, які переїжджали з міста до міста, через свої торгові справи вимушені були у кожному з цих міст заводити по дружині, внаслідок чого виникав гарем. [2, с.67.]

Інші історики, наприклад, єгипетський автор Мухаммад Хутр, пояснюють виникнення багатоженства недостатньою кількістю чоловіків, які гинули в боях із невірними під час арабських завоювань. "Не можна було, – пише він, – позбавляти жінок права на сімейне життя, хоча й розділене з іншими дружинами [3, с.171.]" Тому, зазначає цей автор, Пророк і захолював шлюби вдів, які залишилися без засобів на існування після втрати чоловіка-годувальника.

Проблема багатоженства у сучасному ісламському світі залишається досить актуальною. Необхідність полігамії окремими теологами вважається не тільки допустимою, а й необхідною. Так, деякі консервативно налаштовані мусульмани вважають: „У певних конкретно-історичних умовах можуть бути об'єктивні соціальні й етичні причини для існування полігамії... Проблема багатоженства не може бути розглянута без урахування обов'язків общини у ставленні до сиріт і вдів. Іслам як універсальна релігія, адекватна будь-яким країнам і епохам, не може ігнорувати ці неминучі обставини [4, с.191]"

Тема багатоженства активно обговорюється, так, у статті „Іслам і багатоженство” доктор Мухаммад Зікрія аль-Бардісі пише наступне: „Багатоженство – це закон, якого вимагає людський характер і до якого прагне людський інстинкт; багатоженство, яке дозволене шариатом, необхідне і без нього не можна жити. До нього нас штовхає вимога спільних інтересів, піклування про суспільство й прагнення до спасіння суспільства від розпусти [7, с.62]”. Багатоженство, пише цей автор, необхідне, але за дотримання двох умов: гарантувати можливо справедливість із дружинами і мати можливість утримувати їх. Тут же він слушно зауважує, що багатоженство, як правило, пов'язане з відносно високим рівнем достатку, тому що воно рівноспільно утримує декількох сімейних господарств. Аль-Бардісі різко критикує противників багатоженства. Він заявляє: „Я дивуюся тим людям, які на весь голос кричать і вимагають покласти кінець багатоженству, дозволеному шариатом. Вони вимагають встановити більш суворі умови, набагато суворіші навіть тих, які встановив Коран. Я думаю, що коли дотримуватися їхньої вимоги, то це призведе до протиріч і зіткнення із законами шариату, оскільки Аллах навіч тільки дві умови (вони вище наведені). Не дозволяється наводити ще третю умову, яка передбачає хворобу чи безпліддя першої дружини, оскільки ця умова не згадана у Корані; а доповнення до тексту не згаданих умов є перекрученням слів Корану [7, с.94]"

Одним із тих, хто також виправдовує полігамію, є і Гамаль аль-Бадаві, автор брошури „Полігамія в ісламському законі”. На відміну від аль-Бардісі, який захищаючи полігамію, безапеляційно заявляє, що вона необхідна для задоволення плотських прагнень чоловіка, Гамаль Бадаві пише, що іслам не нав'язав, не стимулював, а тільки дозволив багатоженство, враховуючи всі соціальні проблеми, які були й могли виникнути в майбутньому. “Допущення обмеженої полігамії свідчить лише про те, що іслам – релігія гнучка й реалістична [6, с.6]”. Яка ж сьогодні соціальна необхідність у полігамії? По-перше, на його думку - це велика смертність